

Michał Lewoc

**PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE
– KOMPLEKSOWY INFORMATOR DLA SĘDZIÓW,
PROKURATORÓW I KURATORÓW SĄDOWYCH**

Zmieniająca się rzeczywistość społeczna, a także i prawna, wymusza zmianę dotychczasowego podejścia do spraw związanych z przemocą w rodzinie.

Nowy system przeciwdziałania temu zjawisku podkreśla konieczność podejmowania działań interdyscyplinarnych przez specjalistów i służby z różnych dziedzin życia społecznego. Stawia również na zapewnienie bezpieczeństwa oraz szeroką pomoc dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie, ale także na właściwe oddziaływanie na sprawców przemocy.

Organy ścigania, ochrony prawnej oraz wymiaru sprawiedliwości mają ogromną rolę do wykonania w zakresie zarówno zapewnienia bezpieczeństwa oraz właściwego traktowania osób pokrzywdzonych w trakcie postępowania karnego i po jego zakończeniu, jak również odpowiedniego i elastycznego oddziaływania na sprawcę przemocy.

Dane statystyczne pokazują, że środków zapobiegawczych, w szczególności związanych z zapewnieniem ochrony i bezpieczeństwa osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, stosuje się w Polsce coraz więcej, jednakże z pewnością jest jeszcze wiele do zrobienia. Zwłaszcza liczny odsetek odmów wszczęcia, a także umorzeń postępowania, na poziomie 62% skłania do refleksji.

Pozytywnej zmianie ulega zaś sposób traktowania pokrzywdzonych, a zwłaszcza dzieci, w trakcie postępowania. Jeszcze niedawno osoby takie niejednokrotnie traktowane były wyłącznie jako tzw. osobowe źródła dowodowe, bez zbytej troski o sposób ich przesłuchiwania czy też poszanowania ich godności lub zainteresowania stanem bądź poczuciem ich bezpieczeństwa. Akty prawa międzynarodowego, orzecznictwo ETPCz, a także zmieniające się przepisy prawa krajowego powodują zachodzącą w chwili obecnej zmianę w traktowaniu osób pokrzywdzonych, a także konieczność spojrzenia na ich potrzeby z punktu widzenia zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa.

Zmianom ulega także sposób postępowania ze sprawcą przemocy w rodzinie. Obecnie nie chodzi tylko i wyłącznie o sprawne, szybkie i skuteczne pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej, ale na zastosowanie takich narzędzi, które umożliwią z jednej strony zapewnienie osobom pokrzywdzonym po-

czucia bezpieczeństwa, a z drugiej zmianę zachowania sprawcy. Funkcjonujące programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dają taką szansę, umożliwiając powrót sprawcy do rodziny i dalsze funkcjonowanie bez przemocy.

Z badań wynika, że ok. 70% osób pokrzywdzonych nie chce rozstawać się ze swoim partnerem stosującym przemoc, pragnie zaś, aby zmienił swoje zachowanie. Programy korekcyjno-edukacyjne są doskonałym narzędziem, umożliwiającym podjęcie próby takiej zmiany.

Należy zatem podejmować działania, mające na celu zmobilizowanie sprawców do uczestnictwa w takich oddziaływaniach, poprzez nakładanie na nich obowiązku uczestnictwa w takim programie.

W celu dostarczenia aktualnych informacji, przydatnych w wykonywaniu czynności przez prokuratorów, sędziów oraz kuratorów sądowych w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie Wydział ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Departamentu Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka Ministerstwa Sprawiedliwości opracował *Informator dla sędziów, prokuratorów i kuratorów sądowych dotyczący przeciwdziałania przemocy w rodzinie*.

Informator jest pierwszym, kompleksowym zestawieniem informacji oddzielnie dla prokuratora, sędziego oraz kuratora sądowego, pomagających w codziennej pracy w tego rodzaju sprawach, w tym dotyczących najnowszych uregulowań procesowych oraz materialnych w kodeksach karnych, zwłaszcza w zakresie izolacji sprawców, właściwego na nich oddziaływania oraz zapewnienia bezpieczeństwa osobom pokrzywdzonym.

Informator zawiera też informacje na temat aktów prawa międzynarodowego, a także orzecznictwa ETPCz oraz aktów prawa krajowego, w tym zestawienie przepisów rangi ustawowej, rozporządzeń, zarządzeń, wytycznych, uchwał i innych dokumentów, odnoszących się do pracy poszczególnych organów. Nadto, opisuje procedurę Niebieskiej Karty oraz zawiera informacje na temat placówek bądź podmiotów świadczących pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, wraz z ich wykazami. Wskazuje także na sposoby pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie, a także podpowiada, gdzie można odnaleźć placówki realizujące oddziaływania korekcyjno-edukacyjne.

Dodatkowo na płycie CD zamieszczone zostały materiały, które z uwagi na objętość nie mogły zostać ujęte w *Informatorze*, w postaci m.in. niezbędnych aktów prawnych, raportów, sprawozdań, baz danych, wykazów, wzorów wniosków i pism procesowych – do samodzielnej edycji, materiały edukacyjne i promocyjne.

Informator został rozdystrybuowany za pośrednictwem prezesów sądów apelacyjnych do wszystkich sądów rejonowych, z przeznaczeniem dla sędziów karlistów oraz kuratorów sądowych w liczbie 5.000 egzemplarzy, zaś w wersji elektronicznej jest do nieodpłatnego pobrania ze strony internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości: <http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/informator-dla-sedziow-prokuratorow-i-kuratorow-sadowych-dotyczacy-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację cyklu materiałów informacyjnych, opracowanych przez Departament Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka, w postaci *Karty praw osoby dotkniętej przemocą w rodzinie*, *Informatora dla osoby dotkniętej przemocą w rodzinie* oraz *Karty informacyjnej dla osoby stosującej przemoc w rodzinie* (także dostępnych na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości: <http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/>), tym razem skierowanych do podmiotów profesjonalnych.

Pojawiające się coraz częściej badania naukowe, wyniki sprawozdań, kontroli, a także sygnały płynące ze środowisk prokuratorskich, sędziowskich i kuratorskich wskazały na zasadność i potrzebę opracowania kompleksowego materiału, do wykorzystania w pracy poszczególnych organów i służb.

Poniżej, w celu zachęcenia Czytelników do sięgnięcia po przedmiotowe opracowanie, przedstawiam jeden z rozdziałów (w dziale dotyczącym Informatora dla sędziego), dotyczący oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne

Obowiązek probacyjny w postaci zobowiązania sprawcy przemocy w rodzinie do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych został dodany do katalogu art. 72 § 1 k.k. ustawą o *przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* w dniu 21 listopada 2005 roku.

Po upływie pięciu lat, wspomnianą już ustawą z 2010 roku, nowelizującą ustawę o *przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, przeniesiono ów obowiązek do nowego punktu w art. 72 § 1 k.k., tj. do pkt 6a, czym spowodowano, że na nałożenie owego obowiązku sąd nie potrzebuje już zgody sprawcy przemocy w rodzinie, w odróżnieniu od możliwości poddania sprawcy leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu albo oddziaływaniom terapeutycznym. Przepis art. 74 § 1 k.k. zobowiązuje bowiem sąd do uzyskania zgody od skazanego (oskarżonego właściwie) jedynie w zakresie ww. obowiązków z art. 72 § 1 pkt 6 k.k.

Działania takie mają na celu rozszerzenie możliwości stosowania tego środka nawet na sytuacje, gdy sprawca przemocy w rodzinie nie przyznaje się do winy i nie chce, z oczywistych względów, poddać się jakimkolwiek oddziaływaniom.

Dodatkowo, przy okazji zmian w Kodeksie karnym związanych z przeciwdziałaniem narkomanii, rozszerzono możliwość stosowania przedmiotowego obowiązku probacyjnego w ramach warunkowego umorzenia postępowania karnego, poprzez zmianę art. 67 § 3 k.k.

W ocenie profesjonalistów realizujących tego typu oddziaływania ze sprawcami przemocy w rodzinie, nałożenie takiego obowiązku nawet bez zgody sprawcy

jest niezwykle potrzebne i skuteczne, albowiem daje dodatkową motywację do uczestnictwa w zajęciach, a z biegiem czasu, do zmiany swojej postawy¹.

1) Istota programu

Programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych powstały po raz pierwszy w Stanach Zjednoczonych w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia. Najbardziej znany jest program opracowany w miejscowości Duluth w północnej Minnesocie, znany pod nazwą *The Duluth Model*. Stąd rozprzestrzenił się niemal na cały świat (Stany Zjednoczone, Kanada, Australia, Europa), stając się podstawą do pracy ze sprawcami przemocy w rodzinie, tworzenia jego modyfikacji bądź też impulsem do tworzenia zupełnie nowych, opartych na odmiennych koncepcjach wyjaśniania przyczyn przemocy, programach autorskich, dostosowanych do warunków lokalnych.

Ustawa o *przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* w art. 4 statuuje konieczność stosowania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych. W art. 6 ust. 4 ustawy określono, że do zadań z zakresu administracji rządowej, realizowanych przez powiat należy w szczególności opracowywanie i realizacja programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Sama idea oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec sprawców przemocy w rodzinie wywodzi się z przekonania, że z uwagi na fakt, że zachowania przemocowe w rodzinie są wyuczone i przejmowane z pokolenia na pokolenie, istnieje możliwość korekty takich zachowań, połączonej z edukacją, niezbędną do uświadomienia sprawcy, że zachowania takie mają w istocie charakter przemocy wobec osoby najbliższej³.

Opracowany na podstawie ustawy o *przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie⁴ w załączniku nr 2 zawiera *Wytyczne do tworzenia modelowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie*.

Wytyczne przyjmują m.in. podstawowe założenia do prowadzenia programów korekcyjno-edukacyjnych, wskazując, że:

- przemoc domowa jest wyuczonym zachowaniem, które przynosi zyski i straty dla sprawcy;
- przemoc domowa jest tolerowana i wzmacniana przez postawy i poglądy wielu ludzi, często zakorzeniona jest we wzorach postępowania przekazywanych z pokolenia na pokolenie;

¹ Zob.: *Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie*. Raport zrealizowany na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przez MillwardBrown SMG/KRC w 2011 roku.

² Zob.: <http://www.theduluthmodel.org/about/index.html>.

³ Zob.: *Wytyczne do tworzenia modelowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie* – załącznik nr 2 do Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie – załącznik nr 38 na płycie CD dołączonej do *Informatora*.

⁴ Zob.: Rozdz. I.2 *Informatora*.

- przemoc domowa jest szkodliwym i raniącym nadużywaniem siły i władzy oraz dążenia do kontrolowania współmałżonki/współmałżonka, partnerki/partnera, dziecka lub sytuacji rodzinnej;
- można nauczyć się niestosowania przemocy, nigdy nie należy godzić się na przemoc i rezygnować z jej powstrzymania;
- stosowanie przemocy w żadnym przypadku nie może być usprawiedliwane stwierdzeniem, że było skutkiem prowokacji ze strony ofiary;
- korzenie przemocy domowej tkwią w stereotypach kulturowych i obyczajowych dotyczących płci, rasy, orientacji seksualnej, które usprawiedliwiają dyskryminację jednostek i grup społecznych;
- stosowanie przemocy domowej jest wyborem, za który sprawca ponosi odpowiedzialność moralną i prawną.

W chwili obecnej w Polsce około połowa programów realizowana jest w ramach klasycznego modelu Duluth bądź przy jego modyfikacjach dostosowujących do warunków lokalnych (np. „Partner”⁵), zaś pozostałe, to programy autorskie, krajowe⁶.

Program korekcyjno-edukacyjny jest jednym ze skutecznych sposobów oddziaływania na osoby stosujące przemoc w rodzinie, zawierającym określone elementy i strukturę działań oraz określonym w czasie, a po jego zakończeniu oceniany pod względem skuteczności i efektywności, poprzez monitoring zachowań osoby, która ukończyła program do 3 lat.

2) Cele programu

Podstawowym celem każdego programu korekcyjno-edukacyjnego jest powstrzymanie sprawcy przed dalszym stosowaniem przemocy wobec osoby najbliższej.

Cele programu oddziaływań korekcyjno-edukacyjnego określono w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 roku *w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne* (Dz.U. Nr 50, poz. 259), wydanym na podstawie art. 5 ustawy *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*.

⁵ Co do założeń i sposobu przeprowadzania tego programu – zob.: P. Wojnarowski, *Wielkopolski model pracy ze sprawcą przemocy w rodzinie*, „Niebieska Linia” nr 5/82/2012, zob. także A. Rusińska i P. Wojnarowski, *Program edukacyjno-korekcyjny dla sprawców przemocy domowej*, Materiały Klubu Kuratora Rodzinnego, w tym na stronie internetowej: <http://www.bedziesz.pl/stronaPrzeciw.htm>.

⁶ Zob. Sprawozdanie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie od 1 stycznia 2012 roku do 31 grudnia 2012 roku – dostępne także na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości: <http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/krajowy-program-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>.

W § 4 rozporządzenia wskazano, że oddziaływania korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie prowadzone są w celu:

- 1) powstrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem przemocy;
- 2) rozwijania umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie;
- 3) kształtowania umiejętności w zakresie wychowywania dzieci bez używania przemocy w rodzinie;
- 4) uznania przez osobę stosującą przemoc w rodzinie swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy;
- 5) zdobycia i poszerzenia wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie;
- 6) zdobycia umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów w rodzinie bez stosowania przemocy;
- 7) uzyskania informacji o możliwościach podejmowania działań terapeutycznych.

3) Adresaci programu

Programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych stosowane są wobec osób stosujących przemoc w rodzinie. Mogą to być osoby, które przeszły bądź przechodzą właśnie przez tryby wymiaru sprawiedliwości, jak i osoby, które samodzielnie zgłoszą się do uczestnictwa.

Wspomniane rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej przewiduje w § 5, że oddziaływania korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie są kierowane w szczególności do:

- 1) osób skazanych za czyny związane ze stosowaniem przemocy w rodzinie, odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych albo wobec których sąd warunkowo zawiesił wykonanie kary, zobowiązując je do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych (w 2012 roku – uczestniczyło łącznie 1.238 osób, w tym 1.187 mężczyzn i 51 kobiet);
- 2) osób stosujących przemoc w rodzinie, które uczestniczą w terapii leczenia uzależnienia od alkoholu lub narkotyków, lub innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych, dla których oddziaływania korekcyjno-edukacyjne mogą stanowić uzupełnienie podstawowej terapii (w 2012 roku – uczestniczyło łącznie 377 osób w tym 320 mężczyzn i 57 kobiet);
- 3) osób, które w wyniku innych okoliczności zgłoszą się do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym (w 2012 roku – łącznie 1.754 osób w tym 1.441 mężczyzn oraz 313 kobiet).

W 2012 roku do programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie łącznie przystąpiło **4.533** sprawców, z czego ukończyło je **3.369** osób (1.164 osoby przystąpiły do programów, ale w toku ich realizacji zrezygnowały z uczestnictwa)⁷.

⁷ *Ibidem*.

Wskazane powyżej unormowanie przewiduje zatem, że programy takie przewidziane i zaprojektowane są przede wszystkim dla sprawców skazanych przez sąd zarówno na bezwzględną karę pozbawienia wolności, jak i dla osób skazanych (bądź wobec których warunkowo umorzono postępowanie) na karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania.

Pomimo tego, jak wynika z powyższych danych statystycznych, jedynie około 27% sprawców uczestniczących w programach korekcyjno-edukacyjnych realizuje je z uwagi na wcześniejsze orzeczenie sądowe⁸. Mając na względzie niewielką liczbę sprawców, wobec których sądy orzekają ww. obowiązek probacyjny, większość powyżej wskazanego odsetka stanowią osadzeni sprawcy przemocy w rodzinie, którzy dobrowolnie poddają się takim oddziaływaniom w zakładach karnych.

4) Formy, sposoby i czas prowadzenia programu

Formy i sposoby oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych są zróżnicowane w zależności od przyjętego modelu ich prowadzenia.

Zgodnie z ww. *Wytężnymi do tworzenia modelowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie*, zawartość merytoryczna programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinna, oprócz oddziaływań edukacyjnych, obejmować praktyczne ćwiczenia dostarczające korekcyjnych doświadczeń osobistych zmieniających zachowania i postawy związane z przemocą oraz rozwijające umiejętności samokontroli i konstruktywnego współżycia.

Dla każdego programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy w rodzinie powinny być opracowane reguły uczestnictwa w formie dokumentu podpisywanego przez uczestników.

Reguły te powinny obejmować w szczególności:

- a) formalne wymogi dotyczące systematycznej obecności na zajęciach;
- b) obowiązek bezpiecznego i zgodnego z zasadami współżycia społecznego zachowania w trakcie uczestnictwa w zajęciach;
- c) zobowiązanie do powstrzymywania się od przemocowych zachowań i postaw w kontaktach z członkami rodziny i z innymi ludźmi;
- d) wymóg uznania osobistej odpowiedzialności za fakty stosowania przemocy w rodzinie⁹.

Sprawca przemocy w rodzinie podlega na początku uczestnictwa w programie wstępnemu rozpoznaniu diagnostycznemu (sytuacja życiowa, specyfika

⁸ Wyniki te pokrywają się także z wynikami Raportu z badań ogólnopolskich zrealizowanego na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej przez MillwardBrown SMG/KRC w 2011 roku pt. *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych*, s. 28 – załącznik nr 39 na płycie CD dołączonej do Informatora.

⁹ Zob. *Wytężne do tworzenia modelowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie* – załącznik nr 2 do Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

stosowanej przemocy), a następnie, w razie potrzeby i modelu programu, pogłębionej diagnozy¹⁰.

Zgodnie z § 6 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej, osobę stosującą przemoc w rodzinie, u której zostało rozpoznane uzależnienie od alkoholu lub narkotyków, lub innych środków odurzających, substancji psychotropowych albo środków zastępczych, kieruje się w pierwszej kolejności na terapię uzależnienia. Dopiero po ukończeniu takiej terapii można rozpocząć oddziaływania korekcyjno-edukacyjne.

Zwykle programy prowadzone są w formie:

- sesji indywidualnych;
- sesji grupowych.

Najczęściej występujące w chwili obecnej w Polsce sposoby prowadzenia programów to:

- zajęcia warsztatowe;
- ćwiczenia, dyskusje, wykłady;
- wizualizacje, psychodrama, odgrywanie scenek;
- treningi asertywności;
- zajęcia psychoedukacyjne;
- projekcje filmów edukacyjnych;
- spotkania z przedstawicielami organów ścigania;
- autodiagnoza na bazie psychotestów;
- analiza indywidualnych przypadków;
- diagnostyka osobowości;
- porady rodzinno-wychowawcze;
- elementy psychoterapii indywidualnej;
- metody aktywizujące¹¹.

Zajęcia wchodzące w skład programu powinny być prowadzone w małych grupach (od 10 do 15 osób). Łączny czas programu powinien obejmować nie mniej niż 60-120 godzin zajęć, a przerwy między kolejnymi zajęciami nie powinny być dłuższe niż tydzień¹². Wskazane jest, aby program prowadzony był przez dwie osoby, najlepiej kobietę i mężczyznę¹³.

Czas trwania programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych jest zróżnicowany i wynosi od 1 miesiąca do 12 miesięcy. W 2012 roku w większości

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Zob.: *Sprawozdanie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie od 1 stycznia 2012 roku do 31 grudnia 2012 roku*.

¹² Zob.: *Wtyczkę do tworzenia modelowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie (...)*.

¹³ Por. np. materiały instruktażowe dla podmiotów prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne dla sprawców przemocy w rodzinie na terenie województwa świętokrzyskiego – załącznik nr 40 na płycie CD dołączonej do *Informatora*.

powiaty realizowały programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych w przedziałach 3, 6-miesięcznych lub rocznych¹⁴.

Zgodnie zaś z § 7 rozporządzenia, oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie nie prowadzi się w miejscach, w których udziela się pomocy i wsparcia ofiarom przemocy w rodzinie. Chodzi o zagwarantowanie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, że w miejscu uzyskiwania pomocy nie natrafiają na sprawcę przemocy, uczestniczącego w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych.

5) Podmioty realizujące i źródła informacji

Jak już wspomniano uprzednio, zadanie dotyczące opracowania i realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc ustawa *o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* zalicza do zadań z zakresu administracji rządowej, realizowanych przez powiat. Środki na ten cel zapewnia budżet państwa.

Powiaty realizują te zadania samodzielnie, tj. poprzez własne jednostki, bądź też poprzez zlecenie ich innym podmiotom. Poniżej przedstawiono podmioty najczęściej realizujące przedmiotowe oddziaływania:

- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie;
- Ośrodki Interwencji Kryzysowej;
- Miejskie Ośrodki Pomocy Rodzinie;
- Miejskie Ośrodki Pomocy Społecznej;
- Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie;
- Centra Interwencji Kryzysowej;
- organizacje pozarządowe.

W związku z tym, że nie każdy powiat występuje o środki budżetowe na realizację programów, istotne jest, aby organy ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości posiadały niezbędną wiedzę o tym, w których placówkach na terenie właściwości prokuratury lub sądu realizowane są programy korekcyjno-edukacyjne.

Wraz z wejściem w życie nowego Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, o czym już wspomniano wcześniej¹⁵, każdego roku, do dnia 15 lipca starosta powiatowy będzie opracowywał, a następnie przysyłał właściwemu prezesowi sądu rejonowego, prokuratorowi rejonowemu oraz komendantowi powiatowemu/miejskiemu Policji informatory zawierające dane teleadresowe podmiotów oraz organizacji pozarządowych, a także zakres realizowanych przez nie oddziaływań w szczególności korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

¹⁴ Zob.: *Sprawozdanie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (...)*.

¹⁵ Zob. Rozdz. I.2. *Informatora*.

Prezes sądu, prokurator rejonowy oraz komendant KPP/KMP będą mieli obowiązek rozpowszechnić do dnia 15 sierpnia ww. informatory wszystkim sędziom, prokuratorom oraz funkcjonariuszom Policji – do wiadomości.

W chwili obecnej informacje dotyczące podmiotów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, o czym była już mowa¹⁶, można uzyskać w kilku miejscach:

1) za pośrednictwem kuratora sądowego, prokuratora, ewentualnie sędziego uczestniczącego w pracach zespołu interdyscyplinarnego, który to zespół będzie dysponował taką informacją;

2) za pośrednictwem strony internetowej sądu okręgowego, na której powinien być umieszczony wykaz podmiotów realizujących ww. programy¹⁷;

3) za pośrednictwem ogólnopolskiej bazy teleadresowej podmiotów realizujących programy korekcyjno-edukacyjne dostępnej na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości lub Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej¹⁸ (każdego roku baza ta jest aktualizowana);

4) za pośrednictwem *Bazy danych osób nadzorujących lub koordynujących w Urzędach Wojewódzkich, Sądach Okręgowych, Jednostkach penitencjarnych, Komendach Wojewódzkich Policji, Prokuraturach Apelacyjnych oraz Kuratoriach oświaty pracę służb wykonujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, ośrodków świadczących pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, placówek specjalistycznego poradnictwa oraz placówek zapewniających miejsca noclegowe*¹⁹;

5) za pośrednictwem Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w urzędzie wojewódzkim (dane teleadresowe w ww. *Bazie danych osób (...)*).

6) Efekty realizacji programów

Zgodnie z § 8 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej, przebieg i efekty oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie objęte są działaniami monitorującymi i ewaluacyjnymi prowadzonymi przez powiat lub podmioty, którym powiat zlecił realizację prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, a wyniki tych działań są wykorzystywane w pracach nad doskonaleniem i upowszechnianiem dalszych metod oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.

Efektami prowadzenia programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych ze sprawcami przemocy w rodzinie są zmiany postaw i zachowań osób stosujących przemoc w rodzinie.

¹⁶ Zob. Rozdz. III.5. *Informatora*.

¹⁷ Bezpośrednie linki do konkretnych stron poszczególnych sądów okręgowych, na których umieszczone są ww. programy są dostępne na stronie internetowej MS: <http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/placowki-prowadzace-programy-korekcyjno-edukacyjne-dla-sprawcow-przemocy-w-rodzinie/>.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Zob. załącznik nr 31 na płycie CD dołączonej do *Informatora*.

Profesjoniści realizujący ww. programy wskazują na dużą ich skuteczność, ocenianą na ok. 65%, a mierzoną w braku powrotu sprawców do zachowań przemocowych²⁰. Wskazują oni jednakże na konieczne działania organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości w postaci nakładania na sprawców przemocy w rodzinie obowiązku uczestnictwa w programach. **Należenie obowiązku w sposób znaczący sprzyja realizacji i ukończeniu przez sprawcę programu w całości**, co z kolei ma zasadnicze przełożenie na skuteczność owego programu, poprzez zmianę postawy sprawcy. Tego typu motywacja ma swoje znaczenie i jest jednym z elementów budowania bezpieczeństwa nie tylko osoby pokrzywdzonej, ale i całej rodziny. Dodatkowo wskazują, że największą skuteczność mają programy oddziaływań realizowane wobec sprawców pierwszy raz skazanych przez sądy. Przy sprawcach skazywanych po raz kolejny, skuteczność programu maleje.

Profesjoniści realizujący programy, wśród czynników, które wpłynęłyby na podniesienie skuteczności realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie, wymieniali najczęściej: dłuższy czas trwania programu oraz **nakaz uczestniczenia w tego rodzaju zajęciach**²¹.

Dodatkowo, **jako jedne z najskuteczniejszych sposobów przeciwdziałania przemocy w rodzinie wskazywano obowiązkowy udział w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, zakaz zbliżania się do członków rodziny oraz nakaz opuszczenia lokalu zamieszkiwanego z rodziną**²².

W 2012 roku monitorowanie efektów programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób, które zakończyły program odbywało się między innymi poprzez:

- wypełnienie przez sprawcę ankiety ewaluacyjnej;
- osobisty kontakt osób prowadzących program i rejestrację zmian zachodzących w zachowaniu sprawcy dokonywaną przez sprawcę;
- informacje uzyskane od środowiska rodzinnego sprawcy, w tym od pokrzywdzonego;
- kontakt z pracownikami instytucji współpracującymi ze sprawcą po zakończeniu programu np. kuratorami sądowymi, pracownikami socjalnymi, Policją, pedagogami szkolnymi²³.

Okres monitorowania sprawców po zakończeniu programu oddziaływań korekcyjno-edukacyjnego jest zróżnicowany i wynosi od dwóch miesięcy do trzech lat²⁴.

²⁰ Zob.: *Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych (...)*.

²¹ *Ibidem*, s. 46.

²² *Ibidem*, s. 51.

²³ Zob.: *Sprawozdanie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (...)*.

²⁴ *Ibidem*.

7) Współpraca z podmiotami samorządowymi

Niezwykle istotnym elementem funkcjonowania systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności w zakresie oddziaływania na sprawców przemocy w rodzinie jest współpraca sądu z podmiotami zewnętrznymi, w szczególności realizującymi zadania w tym obszarze.

Przede wszystkim najistotniejsza jest współpraca przedstawicieli sądu w ramach zespołu interdyscyplinarnego. Z informacji uzyskanych z całej Polski wynika, że najczęściej są to kuratorzy sądowi²⁵; czasami w zespołach zasiadają prezesi sądów rejonowych lub wyznaczeni sędziowie.

Jak już wspomniano wyżej²⁶, zespół interdyscyplinarny jest właściwym gremium, gdzie można wypracować zasady przeciwdziałania przemocy w rodzinie i walki z tym zjawiskiem. Zachowując wszelkie gwarancje niezawisłości sędziowskiej, można także określić zasady współpracy z sądem, wymiany informacji i ich aktualizacji, szkoleń sędziów z udziałem profesjonalistów realizujących chociażby programy korekcyjno-edukacyjne, jak również świadczących pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, a także szkoleń prowadzonych przez sędziów lub prokuratorów, skierowanych do służb realizujących zadania w tym zakresie, odnośnie możliwości oddziaływania prawnokarnego na sprawców przemocy w rodzinie.

Ważnym punktem jest także współpraca z podmiotami bezpośrednio realizującymi programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych.

Należy bowiem zauważyć dosyć często występujące zjawisko, polegające na tym, że sądy rzadko orzekają programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, wychodząc z założenia, że brak jest w powiecie podmiotów je realizujących, co utrudnia wykonanie ww. obowiązku probacyjnego. Powiaty zaś nie występują do wojewody o środki budżetowe na ten cel, uznając, że nie mają wystarczającej liczby sprawców kierowanych z sądu do programu. Taka sytuacja zamyka cały krąg i skutkuje generalnie niskim udziałem sprawców w programach, kierowanych tamże z sądu. Niezbędne jest zatem porozumienie i nawiązanie współpracy pomiędzy sądem a podmiotami na terenie jego właściwości miejscowej, w celu zwiększenia możliwości kierowania przez sądy sprawców przemocy w rodzinie, z nałożonym w orzeczeniu obowiązkiem uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych do odpowiednio przygotowanych, także budżetowo, podmiotów, do przyjęcia określonej liczby osób.

Z informacji uzyskiwanych w ramach gromadzenia danych do rocznego Sprawozdania z realizacji działań wynikających z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie mieszczących się w kompetencjach Ministerstwa Sprawiedliwości od 1 stycznia 2012 roku do 31 grudnia 2012 roku wynika, że w całym kraju dochodzi do nawiązywania współpracy sądów lub

²⁵ Zob. Rozdz. V.2.

²⁶ Zob. Rozdz. II.2.

prokuratur z jednostkami samorządowymi w bardziej lub mniej zinstytucjonalizowanej formie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Bardzo dobrym przykładem takiej współpracy jest chociażby „Lubuska Niebieska Tarcza” – projekt realizowany w Zielonej Górze²⁷, czy też program „Żółta Kartka dla Sprawcy Przemocy” z województwa zachodniopomorskiego²⁸.

8) Praktyka orzecznicza w zakresie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych

W 2012 roku sądy zobowiązały do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych jedynie **346** sprawców przemocy w rodzinie (2001 – 296, 2010 – 253) na **10.454** osób skazanych z art. 207 § 1 k.k., wobec których wymierzono karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania (**3,3%**). W wykonaniu na dzień 31 grudnia 2012 roku znajdowały się 749 orzeczenia zawierających taki obowiązek²⁹.

Na zbyt małą liczbę orzekanych obowiązków uczestnictwa skazanych sprawców przemocy w rodzinie w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych wskazuje się w wielu raportach³⁰, sprawozdaniach³¹, kontrolach³², biuletynach³³ i w publicystyce³⁴.

Wydaje się, że przyczyną tego stanu rzeczy, jest zarówno brak świadomości zmiany przepisów, znoszących konieczność uzyskania zgody skazanego na nałożenie na niego tego obowiązku, jak i brak wystarczającej wiedzy na temat samych programów, ich dostępności i korzyści związanych z rzeczywistą szansą na zmianę postawy sprawcy i braku jego powrotności do przestępstwa.

Dodatkowym elementem jest brak wyraźnych przepisów wykonawczych (organizacyjnych), dotyczących informowania podmiotów realizujących program o nałożonym na konkretnego sprawcę obowiązku uczestnictwa w programie.

Zarówno przepisy Kodeksu karnego wykonawczego, rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 roku *Regulamin urzędowania są-*

²⁷ Zob.: <http://www.polityka-spoleczna.lubuskie.pl/pl/Gorne-menu/AKTUALNOSCI/Wydzial-Polityki-Spolecznej-pozyskuje-srodki-rzadowe>.

²⁸ <http://zoltakartka.pl/>.

²⁹ Zob.: *Sprawozdanie z realizacji działań wynikających z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (...)*.

³⁰ *Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie (...)*.

³¹ Zob.: *Sprawozdanie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (...)*.

³² Informacja o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli: *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie przez administrację publiczną*, KPS-4101-04-00/2013, str. 30.

³³ Biuletyn RPO. Źródła 2013 nr 7, *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnościami* - str. 101.

³⁴ M. Lewoc, *Nowe środki izolacji sprawcy od pokrzywdzonego w postępowaniu cywilnym, karnym i po zakończeniu postępowania karnego*, red. M. Gościńciewicz i M. Porąbaniec, *Przemoc w rodzinie. Między prawem a nierzeczywistością współczesności*, seria wyd.: „Problemy społeczne i praca socjalna”, Tom. I., Kielce 2013.

dów powszechnych (Dz.U. Nr 38, poz. 249 z późn. zm.) i zarządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej nie przewidują obowiązku przesłania odpisu wyroku takiemu podmiotowi. Brak jest także mowy o przekazaniu chociażby informacji o tym fakcie. Częściowo rekompensują to działania kuratora sądowego w czasie dozoru, który nadzoruje wykonywanie przez sprawcę obowiązku i wskaże mu właściwy podmiot, z którym nawiąże kontakt³⁵.

Należy jednak pamiętać, że nie wszystkie orzeczenia wobec sprawców przemocy w rodzinie zawierają ustanowienie dozoru kuratora sądowego lub innego podmiotu na podstawie art. 73 § 1 k.k. W 2012 roku sądy, wymierzając karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wobec sprawców przestępstw z art. 207 § 1 k.k., oddały pod dozór kuratora sądowego 7.556 osób (2011 – 7.711, 2010 – 7.424, 2009 – 7.344), co stanowi 72,2% wszystkich skazanych na tego rodzaju karę.

W chwili obecnej praktyka sądów w kwestii zarówno konstruowania sentencji orzeczenia, jak i praktyki wykonywania orzeczeń, pozostaje zróżnicowana.

Część z nich, po nałożeniu na sprawcę obowiązku z wyroku skazującym (bądź warunkowo umarzającym postępowanie), przesyła odpis wyroku bezpośrednio właściwemu podmiotowi (w 2011 roku przesłano do podmiotów 315 takich orzeczeń). Część przesyła jedynie informację o tym fakcie (142), a w innych przypadkach skazany został skierowany do podmiotu przez kuratora sądowego (435)³⁶.

Niektóre sądy wskazują podmiot już w orzeczeniu (113 orzeczeń), pozostałe ograniczają się jedynie do nałożenia obowiązku uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym (202)³⁷, bez wskazywania podmiotu.

Przykład:

„4. Na podstawie art. 72 § 1 pkt 6a k.k. zobowiązuje oskarżonego Jana Kowalskiego do uczestnictwa w programie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych realizowanych przez Powiatowe Centrum Pomocy w Rodzinie w Legnicy, przy ul. Pl. Słowiański 1 w okresie próby i zgłoszenia się do tego podmiotu w terminie dwóch tygodni od dnia uprawomocnienia się orzeczenia”.

De lege ferenda wydaje się, że należałoby wprowadzić zasadę przesyłania odpisów wyroków zawierających obowiązek uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym do właściwych podmiotów, ewentualnie informację o nałożeniu takiego obowiązku, z poleceniem poinformowania sądu lub kuratora sądowego (jeżeli został zastosowany dozór) o realizacji przez skazanego bądź też uchylania się od wykonywania ww. obowiązku probacyjnego.

³⁵ Zob. Rozdz. V.4.2.

³⁶ Zob.: *Sprawozdanie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (...)*.

³⁷ *Ibidem*.

W takiej jednakże sytuacji w wyrokach winien być wskazany konkretny podmiot realizujący programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych. Zasadę taką podkreślają także przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości *w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych*, które w § 20 ust. 2 nakazują kuratorowi sądowemu, w razie wystąpienia przez niego z wnioskiem do sądu o nałożenie ww. obowiązku probacyjnego, wskazanie w przedmiotowym wniosku sądowi typ programu oraz odpowiedni ośrodek realizujący dany program. Przepis ów sugeruje, że wydane w następstwie ewentualnego uwzględnienia owego wniosku postanowienie będzie w swojej sentencji zawierało także nazwę podmiotu (ośrodka) realizującego program korekcyjno-edukacyjny.

Z danych uzyskanych od prezesów sądów okręgowych w 2011 roku przez Departament Wykonania Orzeczeń i Probacji Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że większość sądów okręgowych nie zgłosiło żadnych problemów z realizacją przedmiotowego obowiązku probacyjnego. W pozostałych okręgach, jako najistotniejsze problemy wskazano:

- za mało placówek (lub ich brak) prowadzących programy korekcyjno-edukacyjne lub w ogóle takie programy nie funkcjonują;
- utrudniony dostęp do placówek realizujących programy dla sprawców przemocy ze względu na zamieszkiwanie w dużej odległości z uwagi na kłopoty komunikacyjne lub brak środków finansowych na dotarcie do placówki;
- zbyt długie okresy oczekiwania na udział w programach korekcyjno-edukacyjnych;
- trudności ze skompletowaniem grupy potrzebnej do rozpoczęcia programu, programy korekcyjno-edukacyjne realizowane są okresowo;
- utrudnienia przy dołączeniu nowej osoby do grupy podczas trwającego już programu korekcyjno-edukacyjnego lub brak miejsc w grupach³⁸.

Z informacji zgromadzonych od placówek realizujących programy korekcyjno-edukacyjne przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej wynika, że w 2011 roku przeważająca liczba skazanych, wobec których sądy nałożyły ww. obowiązek probacyjny zamieszkiwało w powiecie, w którym realizowany był program (435 przypadków), a jedynie niewielka liczba osób zamieszkiwała poza takim powiatem (37 osób)³⁹.

Czas oczekiwania na rozpoczęcie programu liczonego od chwili zgłoszenia się skazanego lub przesłania orzeczenia sądu, do czasu rozpoczęcia programu w 2012 roku wynosił:

- do 1 miesiąca – 50%;
- od 1 do 3 miesięcy – 17%;

³⁸ Pismo DWOiP z dnia 25.08.2011, znak sprawy: DWOiP-I-070-17/11.

³⁹ *Ibidem*.

- od 3 do 6 miesięcy – 16%;
- od 6 do 1 roku – 10%;
- inny – 6%⁴⁰.

Zakończenie

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem społecznym o skomplikowanych warunkowaniach psychologicznych, zróżnicowanych przyczynach i złożonych konsekwencjach dla wszystkich członków rodziny. Do działań związanych z wyeliminowaniem tego negatywnego zjawiska konieczna jest interdyscyplinarna wiedza z zakresu m.in. psychologii, socjologii i prawa. Konieczne jest zatem podejmowanie działań przez specjalistów z różnych dziedzin, aby w pełni zdiagnozować i wyeliminować wszystkie przyczyny warunkujące powstanie i utrzymywanie się przemocy wobec osób najbliższych. Doświadczenia ostatnich lat pokazują, że o ile niezwykle istotna jest praca poszczególnych służb lub wyspecjalizowanych organów, dysponujących właściwymi i fachowymi kompetencjami, o tyle elementem niezbędnym, aby działać rzeczywiście skutecznie, jest ścisła współpraca pomiędzy tymi podmiotami.

Niedawno zmienione przepisy, w szczególności dotyczące procedury „Niebieskie Karty” jasno pokazują i wytyczają kierunek dalszych wspólnych działań. Podstawą skutecznej walki ze zjawiskiem przemocy w rodzinie jest zatem interdyscyplinarność i współpraca, wyrażająca się w pracach zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych, w których zaangażowani także są kuratorzy sądowi, a bywają prokuratorzy oraz sędziowie.

Nadmienić przy tym trzeba, że model ww. procedury w sposób prawidłowy unaocznia filozofię przeciwdziałania przemocy w rodzinie, sprowadzającej się do konstatacji, że samo ściganie i karanie osób stosujących przemoc w rodzinie, nie rozwiązuje problemu, że prawo karne nie jest w stanie samo zlikwidować tej patologii, że potrzeba wielu specjalistycznych działań, aby skutecznie walczyć z tym zjawiskiem.

Nie budzi jednakże wątpliwości, że zadaniem Państwa jest w pierwszej kolejności zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom oraz ściganie sprawców popełnianych przestępstw. Zadanie to realizowane jest zarówno przez organy ścigania, ochrony praworządności, jak i przede wszystkim organy wymiaru sprawiedliwości.

W związku ze zmieniającą się świadomością społeczną, uwrażliwieniem na sprawy związane z przemocą w rodzinie, w tym przemocą wobec dzieci, a także z korektą spojrzenia na sposoby zwalczania tego zjawiska, wyrażającą się licznymi zmianami w przepisach w ostatnich kilku latach, warto było zatem pokusić się o zebranie w jednym miejscu najważniejszych kwestii, związanych ze ściganie, karaniem oraz właściwym oddziaływaniem na sprawców przemocy w rodzinie, a także pomocą osobom dotkniętym przemocą w rodzinie.

⁴⁰ *Ibidem*.

**COUNTERACTING DOMESTIC VIOLENCE
– A COMPREHENSIVE GUIDE FOR JUDGES,
PROSECUTORS AND GUARDIANS AD LITEM**

Abstract

In order to provide valid information, useful for professionals working on cases concerning domestic violence, the Ministry of Justice issued a comprehensive guide for judges, prosecutors and guardians ad litem. It is a set of information for prosecutors, judges and guardians ad litem who help in such cases, including information on the newest trial and material regulations in penal codes, concerning, among others, the remedial-educational measures for the perpetrator and providing security for victims.

